

Tonai Trstenjak

OBITELJ U INDUSTRIJALIZIRANOJ
KULTURI: PROBLEMI, FUNKCIJE, RAZVOJ

*Obitelj u situaciji društvenih
promjena — temeljne postavke*

Da bismo bolje shvatili sve dimenzije situacije suvremene urbane obitelji, koja je objekt našeg razmatranja, bit će potrebno da na početku bar letimično razmotrimo neke osnovne smjerove njezina povijesna razvoja, jer je obitelj, kako to reče Marcel Mauss, kao historijski fenomen neodvojiva od razvoja globalnog društva. Također ćemo se zaustaviti na nekim točkama suvremenih stavova o obitelji, uzevši u obzir ideološku i političku stvarnost u kojoj živimo.

Treba također imati na umu da je sociološki apsurdno govoriti o obitelji »kao takvoj«, tj. ostati samo na nivou apstraktnih pojmova. Sociološka istraživanja, kad se bave pitanjima obitelji, onda je dijele na pojedine tipove, tipove koji su toliko različiti koliko su različite pojedine povijesne epohe, zemljopisna područja, društvene klase ili pak podgrupe u nekom društvu. Govoreći o Durkheimovu doprinosu sociološkoj znanosti, već je Burgess naglasio da je klasifikacija uvijek bila osnovna i temeljna operacija sociologije.¹

Mi se u svom razmatranju ograničujemo na današnju urbanu obitelj, koja je tipična za sjeverozapadni dio hemisfere naše kugle. Pokušat ćemo promotriti sociokulturnu situaciju u kojoj se nalazi ta obitelj, elemente koji su izazvali određene promjene u njoj, zaustavit ćemo se na njezinim

• Usp. BURGESS, E. W, *Méthodes de la recherche sociologique*, u »Cahiers Internationaux de sociologie«, I, Paris 1946.

sadašnjim funkcijama, dotaknuti neke najhitnije probleme i perspektive njezina budućeg razvoja.

Već na početku moramo naglasiti kako se iz objektivnih razloga ne možemo pomiriti s marksističkom tvrdnjom da je obitelj društvena so-
tostruktura rođena iz ekonomsko-društvenih razloga, ili, da citiramo marksističkog sociologa Kollontaya, koji kaže: »Obitelj nije ništa drugo nego neka ekonomska institucija, čija se forma prilagođava prilikama kroz tijek povijesti drugim dominantnim društvenim formama. Taj historijski ili komparativni stav kojim je Morgan trijumfirao na koncu 19. stoljeća slijedit će Engels, Westermarck, Durkheim i Mauss, dakako, uz određene modifikacije, a u novije će ga doba pokušati oživjeti Parsons i njegovi sljedbenici uz veoma ograničeni uspjeh u zapadnom svijetu.»

Morgan—Engelsovu ideju o nekom općem stanju promiskuiteta na početku čovječanstva, tj. da u »početku prevladava trgovina osjećaja bez granica«,* stavili su već davno u krizu upravo paleontolozi tako da će Marcozzi napisati: »Hipoteze po kojima bi promiskuitet bio prethodio kao opći stadij čovječanstva (...) jedna je od najneznastvenijih teorija što su ikad bile postavljene u prostor sociološke spekulacije.«¹ Po njemu poligamija je nastala mnogo kasnije i nikad nije bila opći stadij čovječanstva." André joj pronalazi uzrok u mnogim ratovima, gdje su uglavnom pogibali muškarci, kao i u abuzusima plemenskih poglavica.¹

Nikoga ne treba stoga čuditi što se socijalističko društvo ponekad hostilno ponaša prema tradicionalnoj obitelji. Ono, naime, želi mijenjati društvene i ekonomske odnose koje smatra neprikladnima i nepravednima, koji su faktor posve vanjske organizacije, a ne prirodne potrebe čovjeka i stoga je obitelj posljednja kula preživjelih odnosa koja silom teži njihovoj konzervaciji. Ne treba zaboraviti da u biti, kako to piše Engels, obitelj nastaje s pojavom privatnog vlasništva, zatvara se u sebe i ujedno podjarmljuje ženu muškarcu, koji je njezin ekonomski garant.¹

Karakterističan je ovaj citat iz Engelsa, u kojem on sasvim dijalektički iz pogrešne pretpostavke izvodi programski zaključak koji još uvijek ima određenu težinu u marksistički inspiriranim društvima: »Mo-

2 KOLLONTAY, A., — marksistički sociolog čiji sam citat preuzeo iz MOBUS, G., *Pedagogia marxista*, Roma 1957, str. 35.

¹ Usp. MORGAN, L., *La società antica*, Feltrinelli, Milano 1970. Po Morganu, zbog efekta ekonomskog razvoja društvo prelazi iz nižih u više forme organizacije pa se i obitelj kao društvena podstruktura također mijenja u skladu s društvenim promjenama. Temeljne postavke Morgana preuzeo je F. ENGELS u svojoj klasičnoj raspravi o obitelji: *Porijeklo obitelji, privatnog vlasništva i države*. (Kod nas npr. »Porijeklo porodice ...«, Kultura, Beograd 1950. Originalno izdanje iz 1868.)

* Usp. ENGELS, F., *L'introduzione nell'origine della famiglia della proprietà privata*. Ed. Riuniti, Roma 1968.

5 MARCOZZI, V., // *senso della vita umana*, Bompiani, Milano 1956, str. 176. « Isto, str. 182.

¹ ANDRÉ, M., *La condizione umana nell'Africa nera*, Torino, 1958, str. 106.

8 ENGELS, cit. dj., str. 48.

nogamija je bila veliki povijesni napredak, ali ona istodobno, s obzirom na ropstvo i privatno vlasništvo, zatvara jednu epohu, koja traje do današnjeg dana i u kojoj svaki napredak u neko doba postaje nazadak i u kojoj se dobro i razvoj jednih ostvaruje preko pritiska i represalija nad drugima.«'

Protosociolozi tipa Durkheima i Marcela Maussa smatraju da obitelj nije toliko rezultat psiho-fizioloških tendencija koliko vanjske društvene organizacije. Upravo društveni odnosi, kaže Durkheim, uvjetuju sentimente roditelja prema djeci. Ti bi sentimente bili sasvim drukčiji da su drukčije prilike u društvu." Lévi-Strauss, koji sasvim ulazi u njihove krugove, postavlja kao bazu svoga sociološkoga istraživanja obitelji tvrdnju da nema institucije ili forme društvenog života koji bi se ograničio samo na biološki instinkt: baš je jedna od glavnih karakteristika čovjeka strukturirati i organizirati postojeće elemente, a ne slijepo se podrediti nekim urođenim tendencijama i očekivanjima. Po njemu zabrana incesta je prvi čin društvene organizacije po kojoj priroda nadilazi samu sebe, pali iskrpu po kojoj se formira jedna struktura sasvim novog tipa."

Upravo iz toga je vidljivo koliko je delikatno i važno područje ravnoteže prirode i kulture (natura — cultura) u studiju obiteljske problematike, u programiranju obitelji budućnosti, a napose u prosuđivanju moralno-religioznih principa temeljenih na ispravnim temeljima. Za Crkvu, kako je to naglašeno i u dokumentima IL vatikanskog sabora,'- obitelj je princip i temelj ljudskog društva. Ideolozi koji na pijedestal stavljaju individuum ili pak zajednicu ljudi zaboravljaju da svaki individuum raste i živi u nekoj obitelji. I zato se Crkva bori za zaštitu i poboljšanje uvjeta obitelji, na taj se način zapravo zauzima za individua koji u njoj raste, živi i umire. Dakako da je takav stav Crkve oprečan marksističkom stavu, po kojem je društvena organizacija ispred obiteljske. Maconi će napisati: »Prva društvena grupa nipošto nije pleme iz kojeg bi se kasnije razvila obitelj, već, sasvim obratno, obitelj je prva. Obitelji su prvotno vrijeme, kako se čini, bile izolirane od šire ljudske zajednice stoga što je velikoj grupi ljudi bilo veoma teško na jednom području naći dovoljno hrane, tj. plodova i jestivih životinja.«"

Mnoštvo etnoloških i paleontoloških teorija po ključu evolucionista, koje su služile kao baza za sociološku analizu obitelji i bračne institucije kod teoretika iz prošlog stoljeća, a osobito kod Marxa i Engelsa, koji su

» ENGELS, cit. dj., str. 67.

" Usp. DURKHEIM, *La divisione del lavoro sociale*. Comunità, Milano 1962, str. 342.

" Usp. LÉVI-STRAUSS, *Le strutture elementari della parentela*, Feltrinelli, Milano 1969, str. 67.

'2 Usp. GS, 52; AA 11.

" MAGONI, V., *Etnologia sociale*, Roma, 1953, str. 158. Također LROY, A., — GOURHAN, *Gli uomini della preistoria*, Feltrinelli, Torino 1961, str. 66.

se kretali od pretpostavke, kako već rekosmo, grupnog braka i promiskuiteta na početku društvenog razvoja čovječanstva, doživjelo je svoj potpuni znanstveni krah studijama Westermarcka, Lowiea i Malinovskog." Suvremena etnologija ne poznaje ni jedan jedini primitivni narod u kojem bi sistematski postojao promiskuitet kao ozakonjeni način zajedničkog seksualnog života. I unatoč tezi Levi-Straussa da je muškarac po svojoj prirodi poligamist¹⁵, etnolozi ipak zaključuju da je upravo monogamija izvorni način seksualnog zajedništva nekog para, a poligamija bi bila, kako smo već naglasili, posljedica kasnije degradacije." Zato danas ozbiljni teoretičari na području sociologije obitelji napuštaju evolucionističke teorije prošlog stoljeća i u analizama suvremenih obiteljskih promjena oslanjaju se na stvarne činjenice koje proizlaze osobito iz proučavanja promjena u obitelji u posljednja dva stoljeća tzv. industrijske revolucije kao historijskog procesa razvoja baš onako kako se on stvarno ostvario kroz ta dva stoljeća, tj. »kao neobjavljen i nepovrativ (ireversibilan) proces društvenih promjena preko kojeg se u nekom prostoru ostvaruje neki endogeni (što raste iznutra) mehanizam kumulativnog i u isto vrijeme diferenciranog ekonomskog rasta, koji odgovara prelazu populacije iz ruralnih zona u one urbane i od primarnih aktivnosti na one sekundarne, a iznad svega na tercijarne i u posljednje vrijeme one kvadrjarne, zahvaćajući u društvenu mobilnost i u transformaciju uloge žene u suvremenom društvu.«"

Neki znanstvenici na području sociologije obitelji opisuju tu sociološku transformaciju obitelji kao neki prijelaz iz institucionalne funkcije (ekonomske, odgojne, kulturne . . .) na one personalne funkcije (bračne . . .), kao npr. Ogburn (1933.) i njegovi sljedbenici. Poneki taj prijelaz iz institucionalne funkcije obitelji na neki drugi njezin tip oblika nazivaju »kolegijalan« ili »drugarski« tip obitelji (Burgess i Locke u glasovitom traktatu koji se pojavljuje 1940. godine).

Činjenica je da tehnološki razvoj čovjeka bez sumnje povlači za sobom i određenu transformaciju životnih uvjeta koji izazivaju određeno prilagođivanje sa strane društvenih struktura, pa i obitelji. To pak nadalje izaziva lančanu reakciju dubljih promjena u novoj konstelaciji društvenih odnosa. Mijenja se i sama duševna struktura pojedinca, koji postaje svjesniji svoje moći pa se u njemu pojavljuju porivi koji ga potiču na

" Usp. WESTERMARCK, *The History of Human Marriage*, 1911; LOWE, R. H., *Primitive Society*, 1921; MALINOWSKI, B., *Sex and Repression in Savage Society*, 1927; CHIEDE, G., *La preistoria della società europea*. Sansoni, Firenze 1966.

15 LÉVI-STRAUSS, cit. dj., str. 83.

1' Usp. GÜNTER, Hans, F. K., *Formen und Ugesichte der Ehe*, Musterschmidt Wissenschaftlicher Vg., Göttingen 1951.

" BELTRAO, Pietro, C, *Sociologia della famiglia contemporanea*, PUG, Roma 1977, str. 8.

osvajanje novih prostora na različitim razinama. Na temelju povijesnih istraživanja i znanstvene refleksije raste opća ljudska svijest, iskustvo i inteligencija, što omogućava pokušaje programiranja budućnosti. Jasno je da rastom svih tih ekonomskih i znanstvenih faktora intenzitet ljudskog života dobiva na ubrzanju i pojedinac je sve nesposobniji da ga slijedi. Zato raste svijest koja ide za udruživanjem snaga s ciljem da se svladaju zapreke i opasnosti. Čovječanstvo je sve svjesnije činjenice da je potreban udruženi napor svih raspoloživih sila kako bi se nadvladale neprikladne strukture i opasnosti koje više nisu opasnosti odijeljene od opće sudbine svih. Mnoge različite povijesne sudbine danas teže za tim da se ujedine u jednu zajedničku sudbinu čovječanstva na planetarnoj osnovi.

Jasno da je sve to imalo određeni utjecaj na obitelj, kao i na druge ustaljene strukture nekadašnjeg društva.* Promjene u svijetu koje su najodgovornije za današnje stanje društva i obitelji započele su, prema sociolozima, prije dva stoljeća industrijskom revolucijom u drugoj polovici 18. stoljeća (Engleska, Sjeverna Amerika, Njemačka). U svom tehničkom smislu industrijalizacija znači zamjenu mišićne snage čovjeka ili životinje u proizvodnom procesu s energijom anorganske prirode. To nije samo neko trajno rješenje u povijesti tehnologije (industrijska revolucija), već je to uvod u bitno novu etapu u povijesti čovječanstva." To je nadasve prijelaz iz primarnih u sekundarne aktivnosti većine ljudi zahvaćenih industrijom, što, dakako, izaziva i proces razvoja tercijarnih, tj. uslužnih djelatnosti, koje će pomalo prevladati u najrazvijenijim dijelovima svijeta.²"

Urbanizacija, tj. nagao porast gradskog stanovništva i smanjenje seoskog, popratni je proces svake industrijalizacije. U stvari, ako pogledamo podatke, u 18. st. većina stanovnika živi na selu (75—85*/o), što znači da se bave agrarnom aktivnošću. U najnovije vrijeme situacija je u najrazvijenijim zemljama sasvim obrnuta: prema podacima još se svega 10—20*/o ljudi bavi primarnim aktivnostima.

Koncem 18. stoljeća, tzv. francuskom građanskom revolucijom, došlo je do naglog poremećaja društvenog ekvilibrija na Zapadu pa je povijest društva na Zapadu u posljednja dva stoljeća obilježena stalnim naporima da bi se u tom društvu ponovo uspostavio neki zdravi ekvilibrij, koji bi bio sposoban stabilizirati društvene odnose. Ujedno je upravo ta činjenica izazvala osnivanje društvenih znanosti poput sociologije i psihologije, ekonomije i si.

U istraživanjima se pošlo od analitičke faze društvenih pojava da bi se u najnovije doba ušlo u fazu stvaranja općih sinteza analiza i istraži-

¹ Usp. GS, 6.

² Usp. MANTOUX, Paul, *La révolution industrielle au XVIIIe siècle*, Génin, Paris 1959, str. 174.

Usp. BAIROCH, *La population active et sa structure*. Ed. Institut. Sociologique de l'Univ. Libre, Bruxelles 1968, str. 236.

vanja provedenih u određenom vremenu i prostoru, jer, kako naglašava Sorokin, redoviti je proces svake misli da iz faze analitičkog istraživanja uvijek slijedi faza teoretske sinteze.

Mi smo danas u periodu kad nam sociologija obitelji pruža mogućnosti stvaranja sinteza nakon veoma široko provedenih istraživanja i veoma obilnog materijala historijskih i socioloških analiza. Upravo ta situacija omogućava nam da danas s relativnom točnošću možemo dati dijagnozu suvremene urbane obitelji te donekle ocijeniti njezinu ulogu u novoj kulturnoj situaciji, koju zovemo industrijaliziranom.

Naime, promjene započete industrijskom revolucijom prije dva stoljeća, prema sudu mnogih dostigle su svoju točku dolaska. Time je, kako se čini, jedan period društvenih promjena došao svome kraju. Od 1968. na dnevnom su redu veoma važni pokreti nove društveno-političke transformacije, što dovodi u pitanje postojanje mnogih društvenih institucija i zahtijeva njihovo temeljito obnavljanje.^

Industrijalizirana kultura
— novo ime naše epohe

Nitko ne niječe da su se uvjeti života na našem planetu korjenito promijenili zahvaljujući upravo »industrijskoj revoluciji«; dapače, pažljivi proučavatelji kulture antropologije tvrde da je prijelaz čovjeka u industrijsku eru prouzročio u njegovoj duši tako duboke promjene da se one mogu — u povijesti kulture — usporediti s onima koje je negdje u neolitsko doba prouzročio prijelaz čovjeka u agrarnu eru.

Pedesetih godina, kad automatizacija i elektronika ulaze u upotrebu i u ljudsku svijest, počinje se govoriti o novoj revoluciji, o »drugoj industrijskoj revoluciji«, ali se brzo uviđa da ta nova stvarnost nije bitno različita od prijašnje i da je to zapravo samo jedan viši stupanj industrijske kulture. Čovjek je u toj fazi toliko zagospodario strojem i tehnikom da ih podređuje razvoju svoga vlastitog života, za razliku od prethodne epohe, kad je on bio podređen zakonima industrije.

Čini se da to ne donosi nove uvjete u čovjekov prostor, ali ipak povećava u širinu i u dubinu duhovni dominij čovjeka nad ambijentom.

Nova je zapovijed društva, kako to dobro primjećuje Germaine Tillion, *razvoj* — i onaj ekonomski i demografski. »Rastite i množite se!« — iz Starog zavjeta danas je moto svih industrijskih i ekonomskih koncerana. Usljed poboljšanih higijenskih i zdravstvenih prilika na Zemlji dolazi do naglog priraštaja stanovništva. Suvremenom se čovjeku Zemlja počela

21 Usp. SOROKIN, A. — PITRIM, *Sociology of Yesterday, Today and Tomorrow*, u »American Sociological Review«, prosinac 1965, str. 838—843.

^ Usp. BELTRAO, cit. dj., str. 5—6.

pričinjati premlenom pa se kod jednog dijela ljudi povećava strah od demografske eksplozije. Nastaju pokreti za kontrolu poroda. Zanimljivo je, kaže nadalje gospođa Tillion, da je taj isti strah vidljiv i u nekadašnjoj urbanoj antičkoj kulturi, i to samo tamo.^'

Zaustavimo se začas u razmatranju te nove kulture nastale drugom industrijalizacijom! Edgar Morin u svojoj nezaobilaznoj raspravi o fenomenima nove kulture *L'esprit du temps*^^ kaže da je industrijska revolucija već početkom XX. st. proširila svoju moć na cijeli globus. U isto vrijeme kolonizacija Afrike i Azije postali su svršeni procesi. U pobjedničkoj slavi te ekspanzionističke kulture, u kojoj je bijeli čovjek kao njezin gospodar bez grižnje savjesti decimirao »divlje narode«, tj. društvo s primitivnim strukturama s kojima je dolazio u dodir, »rađa se nova, druga industrijalizacija: ona što se okreće snovima i slikama. Druga kolonizacija nije više horizontalna, već ovaj put vertikalna, ulazi u veliki Rezervat ljudske duše. Duša tako postaje nova Afrika koju filmski kultovi počinju rastvarati. Pedeset godina kasnije stvorio se u velikom planetarnom tijelu veoma obilat kapilarni sistem: slike i riječi poput rojeva silaze s teleprinteru, s rotacijskih strojeva, s filmskih kolutova, s magnetofonskih vrpca, s antena radija i televizije; sve što se kreće, plovi ili leti prenosi tone dnevnika i tjednika; nema više nijedne molekule u našoj atmosferi koja ne treperi porukama koje neki stroj na neki pokret istodobno čini čujnim.a i vidljivima.

Druga industrijalizacija, koja je sada industrijalizacija duha, druga kolonizacija, koja sada pokušava zauzeti dušu, napreduje kroz ovo naše XX. stoljeće. Kroz nju se danas ostvaruje onaj neprekidni napredak tehnike koji više nije usmjeren samo na vanjsku organizaciju, već nastoji da se uvuče u unutrašnjost ljudskog duha, pretvarajući je u kulturnu trgovinu. Sigurno da su već knjige i novine bile trgovina, ali su kultura i privatni život sada ušli u trgovački i industrijski opticaj jer se nikad kao danas brljanje i brbljanje svijeta nisu istodobno tvornički proizvodili i prodavali kao trgovačka roba, kao što je to u naše vrijeme. Ta nova roba je najljudskija od sve robe i svake se minute rastvaraju hektoplazme čovječanstva: ljubavi i strahovanja u romanima, činjenice dnevnog života srca i duše.^'

Treća kultura, koja je rođena zahvaljujući upravo izumima i razvoju tiska, kina, radija i televizije, nije neka samostalna i neovisna stvarnost, već se razvija i živi u polikulturnim uvjetima uz postojeća nacionalna.

Usp. TILLION, G., *Les flammes dans l'étau des structures*, u »Santé du monde«, rujan-listopad 1969.

^* MORIN, Edgar, *L'industria culturale*. Il Mulino, Bologna 1974, Franc, original: *L'esprit du temps*, Grasset, Paris 1962.

« MORIN, cit. dj., str. 43.

religiozna ili nadnacionalna kulturna središta s njihovim humanističkim tradicijama, moralnim normama, postojećim mitovima, školskim modelima i klasnim podijeljenostima. Ta kultura, koju su Amerikanci u nekom čudnom silogizmu nazvali »masovna kultura«, nema svojeg autonomnog identiteta, već je polivalentna, kozmopolitska, univerzalna sa svojim neograničenim planetarnim dimenzijama i hibridnim sadržajima. Ipak, ona je prava kultura sastavljena poput ostalih kultura od kompliciranog tijela simbola, mitova i slika iz konkretnog života, kao i onog imaginarnog, ima svoj sistem projekcija i specifičnih identifikacija i nadograđuje se bez kompleksa na nacionalne i na humanističke kulture današnjice, nemajući pretenzije da im postaje konkurent. Masovna je kultura u neku ruku vulgarizacija pravih kulturnih vrijednosti i zato su je intelektualni krugovi dugo smatrali nekim subkulturnim derivatom, namijenjenim zabavi širokih masa. Ideološka ljevica smatrat će je barbituratom, kojim kapitalizam odvraća ljude od pravih problema.

Osnovno je pravilo te nove kulture da je autor odvojen od svoga djela u njegovoj finalnoj proizvodnji i zato literarna inteligencija nema više onu važnost kao nekad, jer u masovnoj je kulturi svaka kreacija desakralizirana, demitizirana i raščlanjena. I zato je razumljivo nepovjerenje i otpor literarne kulturne »elite«, koja ipak ne može zanijekati da su i u njoj uvijek živjeli snobovi, da je i u njoj nalazilo pribežište na tisuće loših talenata i da je bila prepuna loše retorike. Napredni su intelektualci uvijek bili prvi u divljenju vrhunskim djelima tzv. masovnih medija (Chaplin, Armstrong i drugi.).

Da bi ta kulturna industrija bila uopće moguća, bilo je potrebno izumiti telegraf, teleprinter, film, radio i televizor. Zanimljivo je kod toga da telegraf nije bio izumljen da bi kasnije zabavljao ljude glazbom i da je socijalno-političku važnost filma otkrio otac oktobarske revolucije Lenjin.

Ta industrija masovne kulture što proizvodi psihološku robu organizirana je po modelu tehnički i ekonomski najcentraliziranije i najkoncentracionaliziranije industrije. U njoj mali broj grupa ima veliku koncentraciju tehnike za komuniciranje, isto kao i raspoloživih i prikladnih ljudi za stvaranje i realizaciju potrebnih i prikladnih programa. Netko reče negdje da tako mali broj ljudi nikad još nije vladao javnim mnijenjem tako velikog broja ljudi. Jasno je da takva koncentracija sila zahtijeva i velik birokratski aparat, koji filtrira početne ideje autora prema pravilu profita i trenutnog uspjeha. Ta depersonalizacija završnog produkta i podvrgavanje biro-tehnokratskoj racionalizaciji prema prokušanim shemama uspjeha bitne su oznake proizvoda masovne kulture. Originalnost i novost mogući su tek unutar modela u okviru standarda. »Industrijska se kultura razvija, kaže Morin, po planu zahtijeva svjetskog tržišta. Odavle i izvire stalna tendencija sinkretizma i eklekticizma pre-

ma homogenizaciji.«[^] Tako osrednji čovjek postaje neka vrsta *homo universalis*, a jezik koji mu se najbolje prilagodava jest onaj *audiovizuelan*, s četiri registra: slika, glazbeni zvuk, riječ i pismo. Nesumnjivo je, kako to jednom reče Marx, »proizvodnja stvara potrošača ... Proizvodnja ne stvara samo neki objekt za subjekt, nego i subjekt za objekt.«[^] U stvari, kulturna produkcija stvara i masovnu publiku, univerzalnu publiku.

Masovna je kultura u neku ruku postala u svojoj srži neka zemaljska religija zemaljskog spasenja, kojoj samo manjka obećanje besmrtnosti, sveto i božansko, da bi se pretvorila u pravu religiju. Ona zalazi u sve oblike privatnog i zemaljskog života i na neki način ih obogaćuje, ali ne uspijeva nikako nadoknaditi nedostatke koje čovjeku ispunja religiozna dimenzija. Ona pruža neku mogućnost zemaljske sreće i odatle kult sreće, koji je tipičan za današnjeg čovjeka. Dominantni modeli nisu više oni obitelji, škole, već oni koje propagiraju masovni mediji, tj. »budite mladi, zaljubljeni, lijepi i sretni«. To su novi mitovi koji vladaju svijetom.

U posljednje vrijeme smo svjedoci, kako to i sam Morin potvrđuje, određene »krize sreće« koja je zahvatila suvremenog čovjeka. Pojavljuje se sve više autorskih djela u kojima nema više *happy enda* već se obraduje dramatika tragike. Čovjek se okreće sebi, stvarajući sebi neku vrst malog otoka harmonije, investirajući enormne snage u svoju kućicu, u svoju privatnost, gradeći tako neku privatnu mikroutopiju. »Ali ta njegova s mukom izgrađena tvrđava 'sreće' postaje sjedište krize bračnog para, krize ljubavi i erotizma i napokon krize odnosa roditelja — djeca.«^{*}

Tu sada počinje naše razmatranje te suvremene obitelji sa svim njezinim karakteristikama i nadanjima.

Karakteristike suvremene obitelji

Da bi se shvatilo mjesto i uloga suvremene obitelji u društvenim strukturama industrijalizirane kulture našeg doba, potrebno je također da označimo glavne karakteristične oznake te obitelji, uvijek uspoređujući ih s onim stanjem u kome se obitelj nalazila prije sadašnje evolucije.

Prema Germaine Tillion-^{''} kulturna revolucija, koja sa sobom donosi promjene u obiteljskim i rodbinskim strukturama, u zemljama svjevero-

Isto, str. 43.

^{''} Usp. MARX, Karl, *Contributo della critica dell'economia politica*, Ed. Riuniti, Roma.

Usp. MORIN, cit. dj., str. 208.

Usp. TILLION, G., *La condition des femmes entre le passé et l'avenir*, u »Santé du monde«, rujan-listopad, Paris 1969.

zapadne hemisfere je donekle u napredovanju, dok obitelj zemalja mediteranskog bazena pruža još uvijek jak otpor. Tako se može reći da smo tek na početku nove kulturne revolucije s obzirom na radikalne promjene u obitelji. Po njoj rodbinske strukture imaju sada slijedeće karakteristike:" ime obitelji se nastavlja po očevoj, tj. muškoj lozi; nekada preferencirani brak s nećakom, koji još uvijek postoji u primitivnijim društvima, sada sasvim nestaje, ali se zato rađa preferencirani brak unutar društvene klase kojoj neka obitelj pripada i skokovi iz jedne u drugu društvenu kategoriju još su uvijek rijetkost. Postoji određena tendencija da se žena shvati kao samostalno ljudsko biće, tj. kao osoba. Svijet su preplavili novi ideali, koji propovijedaju jednakost spolova i pravo žene da se služi sredstvima kontrole porođaja. Sama pak kontrola porođaja postala je općedruštvena briga, tako da je popraćena službenim aktima i države i Crkve.

Prema Parsonsovu¹ mišljenju mnoge odgovornosti obitelji prešle su na seriju drugih društvenih agencija, što je po sebi dobro vidljivo: društvene službe i škole, udruženja, bolnice, društva za slobodno vrijeme (npr. sport), masovna sredstva društvenog priopćavanja — vrše u današnje vrijeme one funkcije, a osobito to vrijedi za odgoj djece i za brigu za starce, koje su u prošlosti isključivo pripadale obitelji u svim svojim dimenzijama, pa i kao religioznog agenta.

Današnja obitelj, sužena po broju članova i po funkcijama koje vrši, odnosno koje je u stanju vršiti, sve se više specijalizira na neke svoje osnovne dimenzije. Neki smatraju da ta specijalizacija obitelji dovodi do određene dehumanizacije društva i samog pojedinca. Parsons misli da je zapravo obratno, to jest, kako on kaže, svaki gubitak na polju odgoja, odnosno sveopće službe obitelji za svoje članove (briga za bolesne, stare članove), uvijek bude praćen i određenim dobitkom. Na primjer kad neka društvena jedinica izgubi poneku svoju funkciju, postaje slobodnija da se posveti onim funkcijama koje su joj još ostale.² Isto tako, ako su smanjene neke obiteljske funkcije, to ne mora istodobno značiti da u socijalizaciji svojih potomaka obitelj igra manje važnu ulogu.

Iako suvremena obitelj teži nekoj određenoj dezorganizaciji, ona u svojoj strukturi još uvijek ima neke konstante koje nisu samo refleksi posve biološke kompozicije: iako zapravo ne postoji jednoglasno mišljenje, a niti čvrsta predodžba o tome koja je funkcija u obitelji danas najvažnija i koja joj je u budućnosti predestinirana, može se jasno zaključiti da se rekreacija i ona bitna briga za potomke još uvijek vrši u okviru obitelji.

Osnovna je karakteristika te suvremene obitelji prema Parsons³ to da je nuklearna na bazi bračnog para, koji nakon sklapanja bračnog ugo-

³» Isto, str. 74.

¹ Usp. PARSONS — BALES, *Family, Socialization and Interaction Process*, Free Press, Gleoncoe 1955.

² Isto, str. 10.

vora živi odvojeno i samostalno, relativno izolirano od rodbine; to je neolokalna obitelj s obzirom na to da mijenja mjesto boravka i nema dubokih korijena u nekoj sredini, što, dakako, utječe na njezinu izoliranost; temeljena na bračnom ugovoru u sebi sadržava bilateralni sistem rodbinstva, (tj. pojedinac ima veze sa svojom obitelji iz koje je potekao i onom koju je osnovao), u takvoj su obitelji vrijednosti okrenute naglašenju racionalnosti. Također treba naglasiti da suvremena obitelj ima tendenciju naglašavanja različitih uloga spolova i generacija. Iznad svega pak takva je obitelj veoma prilagođena industrijskom sistemu društva i lako mijenja mjesto boravka, koje je u većini slučajeva vezano s profesijom muža, odnosno oca obitelji, i o kome uglavnom ovisi i materijalno stanje neke obitelji. Takva obitelj se sastoji samo od roditelja i djece u mladoj dobi života.^'

Takve karakteristike, kako se može zaključiti, ujedno povećavaju prostor slobode izbora bračnog druga, neovisno od izvorne obitelji. Nekad, kako je to već zapazio Durkheim, brak se temeljio na proširenoj obitelji, a danas je sistem obratan, tj. obitelj je temeljena na bračnom ugovoru. Ili, kako to kaže Beltrao: »Nekada se u brak ulazilo »iz razloga«, a danas »iz srca«; nekad je obiteljski autoritet bio »muževljev«, a danas je »roditeljski« u smislu da danas i žena-majka sudjeluje, često ravnopravno, u vršenju autoriteta, jer iako muž još ima primarnu ulogu u vršenju autoriteta, ipak ta njegova uloga nije više ekskluzivna.«^* Ovdje je zanimljivo pripomenuti da su istraživanja provedena u Detroitu među stotinama slučajno izabраниh obitelji očito pokazala da je autoritet u korelaciji s profesionalnim nivoom roditelja ili s visinom plaće jednog od njih. Redovit je slučaj da žene koje su zaposlene imaju i veći autoritet i vrijednost od onih koje su kućanice." Jasno je da to ide na uštrb muževljeva autoriteta, ali ujedno znači da se poboljšava stanje žene. Također je dokazano da u takvim obiteljima muž više pomaže u kućnim poslovima, sudjeluje intenzivnije u rješavanju svih obiteljskih problema, što ujedno povećava zadovoljstvo žene brakom. Naime, dokazano je da su zaposlene žene zadovoljnije brakom od onih nezaposlenih.^" To samo potvrđuje da je Engels imao pravo kad je intuitivno ustvrdio da je predominij muškarca nad ženom zapravo posljedica njegova ekonomskog predominija.

^ Usp. PARSONS, *Eléments pour une sociologie de l'action*, Pion, Paris 1955, str. 130. ss.

3* BELTRAO. cit. dj., str. 9.

»5 Usp. BLOOD, B. — WOLFE, D., *Husbands and "Wives*, Free Press. Glencoe 1960.

" Usp. MICHEL, Andrée, *Sociologia della famiglia*. Il Mulino, Bologna 1977. str. 200.

Sto se pak tiče izoliranosti suvremene urbane obitelji, treba naglasiti da je ona tek relativna s obzirom na rođake i na odnose s izvornom obitelji obaju bračnih drugova: naime suvremena sredstva komunikacija (telefon, automobil) omogućuju i nadalje veoma intenzivne odnose među rođacima. Treba reći da je opći slučaj da roditelji redovito i rado pomažu mladom paru i materijalno, pa i na druge načine, osobito u nekim važnijim trenucima njegova života. To je također jedan od faktora sigurnosti nuklearne obitelji. Ta relativna izoliranost donosi i pozitivnosti, kao što je veća sloboda izbora bračnog druga, veća mogućnost kretanja te lakše i bezbolnije napredovanje u profesiji i penjanje na društvenoj ljestvici.

Jasno je da u velikim konglomeracijama gradova postoji i jedna druga vrsta izoliranosti, izoliranost od društvene zajednice, od susjeda, od prijatelja, koje je veoma teško naći i zbog česte promjene mjesta boravka i zbog nesocijalnog planiranja novih gradskih naselja i zgrada za stanovanje, što predstavlja problem za sebe. Upravo je to onaj faktor koji najviše dehumanizira društvo, a osobito obitelj. Premaleni stanovi su izvor duševnih i moralnih trauma. Nekadašnja obitelj, osobito ona ruralnog tipa, temeljila je svoje ekonomsko stanje na naslijeđu koje je dobivala od zajedničke imovine proširene obitelji. Temelj ekonomskog položaja današnje urbane obitelji je stalan prihod koji dolazi od zaposlenja na temelju profesionalne kvalifikacije, u većini slučajeva, oca obitelji. Takva je obitelj prisiljena živjeti racionalno i planirati izdatke točno prema mjesečnim prihodima, koji počesto nisu dovoljni ako je obitelj brojna. To je i jedan od izvora društvene nejednakosti: naime, obitelji s brojnom djecom u podređenom su položaju prema onima s manjim brojem članova. Upravo zato nam se čini nepravednom parola: »Za jednaki rad jednaka plaća!« Čini se da bi pravedna parola na tom području trebala da glasi: »Za jednaki rad jednaka razina života!« U tome je francuski ustavni poređak, odnosno zakon, primjer koji bi trebalo slijediti."^ U Italiji su na primjer komunisti protivnici ideje da bi otac obitelji morao zarađivati dovoljno za čitavu obitelj, nego su mišljenja da ženi treba pod svaku cijenu omogućiti zaposlenje izvan kuće. To je uglavnom stav političara prema obitelji u svim socijalističkim zemljama, jer je već Engels pisao da prvo mjesto žene nije obitelj, već radionica, i da se buržujski i egoistički ponaša svaki onaj muž koji svojoj ženi ne omogućava profesionalno napredovanje u poslu izvan kuće.'^ Lenjin će inzistirati na tome da socija-

^ U Francuskoj svaki radnik po pravilniku dobiva za isti rad 20% jednaku plaću, a zatim za svako dijete dobiva poseban doplatak, koji iznosi za 2 djeteta 40% od bazične plaće, za 3 djeteta 70% itd., tj. uvijek 30% na bazu po djetetu. Tako radnik s četvero djece dobiva dvostruku plaću od onog bez djece. Usp. G. CALOT, *La population de la France*, INED/CICRED, Pariš 1974. str. 296—306.

»8 Usp. ENGELS, cit. dj., str. 84.

listička država mora sebi uzeti za zadatak da oslobodi ženu od robovanja obitelji.^"

Da bi se pak taj zadatak mogao ostvariti, u prvom je redu potrebno osigurati dovoljno raspoloživih radnih mjesta za ženu i razviti ustanove koje će biti u stanju voditi brigu za djecu obitelji, i to na zadovoljavajući način. Sve je pak to u većini slučajeva u našoj stvarnosti neostvariva utopija, koju obitelj skupo plaća.

Da bismo imali bolji pregled razlika nekadašnje obitelji od ove sadašnje, urbane, donosimo tabele kako ih donosi veoma glasoviti priručnik sociologije obitelji, gdje autori tvrde: »Temeljna je teza ove knjige da je obitelj u povijesnim vremenima prešla iz jednog perioda institucionalnosti, u kojoj je obiteljsko ponašanje bilo kontrolirano od običaja, javnog mišljenja i zakona, prema jednoj drugarskoj obitelji (companionship), u kojoj obiteljske prilike ostaju nijemi sporazum između članova same obitelji.«*» Jasno je da je tabela napravljena prema idealnim tipovima i služi kao dobar metodološki pregled karakteristika nekadašnje institucionalne obitelji i sadašnje »drugarske« obitelji iz urbane sredine.*'

OBITELJ — INSTITUCIJA

1. Autoritarna
2. Familizam (= obitelj temelj društva)
3. Stabilna
4. Sveta
5. Ruralna
6. Stalnost
7. Konflikt
8. Razboritost

OBITELJ — DRUGARSTVO

1. Demokratska
2. Individualizam
3. Nestabilna
4. Sekularizirana
5. Urbana
6. Pokretljivost
7. Prilagođivanje
8. Romantika

Ne ulazeći u tumačenje pojedinih idealnih karakteristika te obitelji-institucije i obitelji-dugarstva, možemo se samo složiti s drugima da ove karakteristike obitelji-institucije najviše odgovaraju baš obitelji patrijarhalnog tipa. Donosimo također i tabelu u kojoj se mogu vidjeti društvene promjene koje su nastale u braku i u obitelji našeg doba, uspoređene s onima prijašnjih vremena.

Usp. LENIN, V. I., *L'emanzipazione della donna*, Ed. Riuniti, Roma 1950, str. 48—51.

^0 BURGESS - LOCKE, *The Family — From Institution to Companionship*, American Book, New York 1963, str. 582.

^1 Isto, str. 545.

OBITELJ PRIJAŠNJIH VREMENA

1. Proširena i molekularna
2. Brojna
3. Stanovanje zajedno s drugima
4. Obiteljsko nasljedstvo
5. Umjerenost
6. Brak iz razloga
7. Primat rođaćki
8. Muževljev autoritet
9. Svakodnevna subordinacija djece
10. Strukturalna stabilnost

SUVREMENA OBITELJ

1. Umanjena i nuklearna
2. Malena brojem
3. Vlastiti stan
4. Prihodi od redovite zaposlenosti
5. Udobnost
6. Brak iz srca
7. Primat bračnog para
8. Roditeljski autoritet
9. Brza emancipacija djece
10. Strukturalna nestabilnost

Transformaciji obitelji najviše su pridonijeli ovi faktori*^

1. industrijalizacija i s tim u vezi koncentracija radne snage;
2. urbanizacija, koja je izazvala ekološku mobilnost;
3. pad smrtnosti, koji je povećao demografsku eksploziju;
4. tercijalizacija ekonomije (uslužne djelatnosti su u porastu), što je izazvalo profesionalnu mobilnost;
5. rast troškova života, što je razlog društvene mobilnosti;
6. profesionalno zaposlenje žene, koje je povuklo za sobom promjenu njezina društvenog položaja.

Bit će zanimljivo navesti primjer jednog istraživanja provedenog u Parizu, koje je dovelo do spoznaje da se u toj svjetskoj metropoli, koja može poslužiti kao pravilo, zapravo 66Vo obiteljskih ognjišta sastoji samo od jednog do dva člana u prosjeku, dakle do krajnje reduciranih obitelji.

U svjetskim razmjerima radnička obitelj ima u prosjeku 2,5 članova, vlasnička obitelj 2,8 članova. Radnički brak, naime, po mišljenju mnogih istraživača, veoma mnogo polaže na materijalne elemente, kao što su stan, prehrana, odijevanje . . ., a mnogo manje od drugih polaže na one juridičko-gradanske i religiozne elemente. Gotovo je pravilo da se u radničkoj obitelji mjesečna plaća povjerava ženi, koja je racionalnije raspoređuje. U takvoj obitelji dijete redovito ne živi u funkciji obiteljskih potreba, kao što je pomoć starijim roditeljima i si., već u funkciji svojih specifičnih potreba, koje su redovito sasvim osobne prirode. »Psihološka, ekonomska, pa i seksualna emancipacija radničkog djeteta, i to uglavnom nedoraslog za

*' Usp. BELTRAO, cit. dj., str. 43.

pravu odgovornost, mnogo je češća nego u drugim društvenim slojevima«, kaže Beltrao/*

Zanimljiva je činjenica da su obitelji gdje su muž i žena slobodne profesije (umjetnici, pravnici...) relativno najbrojnije članovima, s 3,3 člana u prosjeku. Postoji sigurna korelacija između pada broja porođaja i uzdizanja srednje klase stanovništva: najmanje djece u prosjeku imaju službenici i zanatlije.**

Iz provedenih analiza proizlazi da se u industrijaliziranim zemljama mnogo više promijenio položaj žene nego muškarca. Zaposlena žena ima mnogo veći ugled u društvu i u obitelji i ako joj je stalo do profesionalne karijere, redovito će veoma mnogo polagati na kontracepciju, odnosno na metode sprečavanja začeća. Podaci bjelodano pokazuju da zaposlene žene imaju osjetno manje djece od onih koje to nisu.*^

Nestabilnost suvremene obitelji

Današnja je obitelj, kako smo vidjeli iz njezinih osnovnih karakteristika, strukturalno sasvim obrnuto sastavljena od one institucionalno-partrijarhalne, u kojoj su centripetalne sile bile veoma jake i uglavnom je uspjevale sačuvati od raspadanja unatoč konfliktu, koji je bez sumnje postojao. Konflikt u svakom braku postoji i nikako nije uvijek razlog za raspad bračne zajednice. Imaju sasvim krivo oni koji misle da obitelj mora biti harmonija i nastojanje da ostane u miru u ovom nemirnom i komformističkom društvu.

Obitelj je izgubila mnoge svoje nekad važne makrosociološke funkcije i ostale su joj u nekoj mjeri samo one mikrosocijalne, sasma obiteljske u strogom smislu riječi. Kako primjećuje Beltrao,*" danas se više nego o krizi obitelji može govoriti o hitnoj potrebi »nekog čistijeg načina obiteljskih odnosa«. Isto potvrđuje i koncilska konstitucija *Gaudium et spes*."

Stabilnost suvremene obitelji danas veoma mnogo ovisi o sasvim osobnim odnosima unutar neke obitelji, ali bi bilo krivo tvrditi da su samo oni (tj. osobni odnosi) krivi za njezinu nestabilnost, upravo zato jer su nekadašnje vanjske strukture veoma pogodovale da i konfliktualnu obitelj zadrže na okupu. Osobni su odnosi bez sumnje važni i bez vanjskih pozitivnih faktora oni su danas presudni. Ovdje se možda potvrđuje Levi-Straussova teza da je brak zapravo *arhetip razmjene* koja je nekada

" Isto, str. 27.

** Isto, str. 26. i 81.

« Usp. MICHEL, cit. dj., str. 157.

» BELTRAO, cit. dj., str. 104.

" Usp. GS, 25.

postojala među različitim klanovima, gdje je razmjena žena služila kao faktor stabilnosti i mira. Taj bi se arhetip razmjene danas sveo samo na dvije osobe, koje u braku svakodnevno izmjenjuju afekte i često sasvim materijalne darove, sposobnosti i vrijednosti, održavajući na taj način određenu ravnotežu.*^ Ta je ravnoteža u samoj obitelji nekad u familijarističkom sistemu društva, gdje je obitelj bila bazični faktor, bila u funkciji stabilnosti čitavog sistema. Današnji društveni sistem, baziran na drugim vrijednostima, u prvom redu ekonomskim, ne pruža više svoju pomoć paru gdje su međusobni odnosi ušli u kritičnu fazu. Zato je rasprava, odnosno nestabilnost suvremene obitelji više socijalni nego moralno-religiozni problem.

Dakle, ako se suvremeni brak danas temelji zapravo na umjetnosti ekvilibrija između dviju osoba vezanih bračnim ugovorom, inače često ekonomski samostalnih, i ako se taj ekvilibrij temelji samo na afektivnosti, odnosno seksu ili uglavnom na njemu, onda je takav brak na najboljem putu da zapadne u poteškoće: kad nema drugih spona, osim afektivnih, koje bi vezale dvije osobe, rastava je neminovna jer afektivnost s vremenom slabi i često drugi faktori spašavaju mnoge konfliktne brakove: ekonomski interesi, djeca, socijalna sigurnost."

Gotovo većina današnjih istraživača pojave nestabilnosti obitelji naglašava veliku važnost predbračne pripreme kao jednog od bitnih faktora trajnosti budućeg braka. Velik dio mladih biraju svog životnog partnera na temelju seksualne privlačnosti, koju sasvim krivo poistovjećuju s ljubavlju. Mit sreće, tako tipičan upravo za ovu našu industrijaliziranu kulturu, svodi sam pojam ljubavi na jedan veoma epidermni koncept, koji otkriva sasvim materijalističko shvaćanje života, gdje je traganje za »srećom« osnovni motiv, i to srećom koja je »sreća posjedovati«, a ne »sreća biti«. Prije 50 godina, na primjer, nije se ulazilo u bračnu zajednicu sa samom željom da se ostvari vlastita sreća, već da se ispune psihosociološki razlozi.

»S obzirom na nestabilnost današnje obitelji treba naglasiti da mnoge bračne krize što nastaju u obiteljima vuku svoje pravo korijenje u nedostatnoj pripremljenosti mladih za brak i bračne obveze, za seksualni život i pravu ljubav. Da bi jednom došao do prave bračne harmonije, mladi bračni par mora imati u pretpostavci zdrav seksualni odgoj i odgoj za pravo shvaćanje ljubavi, osobito u zaručničko doba, koje prečesto prolazi veoma defektno. Ali i nepoznavanje specifičnih uvjeta seksualnog prilagođavanja kod žene i muškarca čest je uzrok veoma teških

*8 Usp. LÉVI-STRAUSS, *Le strutture elementari della parentela*, Feltrinelli, Milano 1969.

*' Usp. STRYKER, S., *Interactional and Situational Approaches*, u Christensen (Ed.) »Handbook of Marriage and the Family«, str. 147.

kompleksa i opasnih frustracija. Bračni i obiteljski život nosi danas u sebi toliko novih aspekata, situacija te psiholoških i fizioloških problema da za njihovo ispravno rješavanje osim zdravog osjećaja i duševnog ekvilibrija treba imati također i sasvim znanstveno poznavanje specifične problematike te dovoljnu životnu praksu. Nije dovoljno ni tek površno i općenito poznavanje religije i morala budući da je religija onaj faktor u čovjekovu životu koji ostaje uvijek njegov temeljni stav.«⁵»

Upravo to su razlozi koji navode na opravdan zaključak da se rizik braka povećava utoliko ukoliko su njegovi protagonisti mlađi i nedovoljno zreli afektivno i s obzirom na pripravljenost da shvate poteškoće i problematiku koju će susresti u zajedničkom življenju.

Istraživajući faktore bračne nestabilnosti, američki sociolog Kirkpatrick navodi slijedeće elemente potrebne za uspjeh nekog braka.⁶

*Faktori koji **SH** važni za stabilnost prije braka:*

- dovoljno trajanje zaruka i zadovoljavajuće međusobno poznavanje
- odgovarajuća seksualna informiranost već za vrijeme djetinjstva
- osobna sreća i zadovoljstvo u dječjoj dobi
- potvrda bračne zajednice od strane roditelja i drugih odgovornih osoba
- da motivacija za brak postoji već za vrijeme samih zaruka
- isto etničko i religiozno porijeklo obaju supružnika
- određena razina školske spreme, odnosno kvalifikacija za neki posao
- da su oboje u svom rangu društveno ugledne osobe
- da su tjelesno i afektivno dovoljno zreli za bračnu zajednicu, što znači za zaručnika bar 25. g. života
- da su u doba djetinjstva imali relativno harmoničan odnos s roditeljima.

Faktori koji su potrebni u samom braku za njegovu stabilnost:

- zadovoljavajuća sposobnost žene da u bračnom odnosu doživi kakav-takav orgazam
- povjerenje u osjećaje bračnog partnera i zadovoljstvo s vlastitim osjećajima prema njemu
- odnos među supružnicima na manje-više jednakoj razini
- mentalno i fizičko zdravlje

5» BELTRAO, cit. dj., str. 121.

6 Usp. KIRKPATRIK, C, *The Family as Process and Institution*. Ronald Press Comp., New York 1955.

- harmonični međusobni odnosi bazirani na zajedničkim interesima
- pozitivan stav prema instituciji braka i prema bračnom drugu.

Opće je priznato da se zadovoljstvo s brakom i s izborom bračnog druga smanjuje s brojem godina provedenih u bračnoj zajednici. Nikad se više ne postiže zadovoljstvo medenog mjeseca. Za ovu tvrdnju Pineo pronalazi dva razloga:[^]

1. Početak braka je period romantike, idealizacije partnera, koja se s vremenom smanjuje upoznavanjem partnerovih slabih strana.

2. Nastupom perioda demitizacije, čovjek postaje manje zadovoljan izborom bračnog druga.

Potrošački mentalitet sa svojim zahtjevima i navikama često je uzrok velikih duševnih napetosti između želja i mogućnosti. To je jedna od komponenti nervoznog stanja naše civilizacije i sigurno ne pridonosi ozbiljnosti i zadovoljstvu života u obitelji. Korijeni toga zla nalaze se u zapaženom fenomenu industrijski razvijenih zemalja, gdje roditelji smatraju nekom svojom dužnošću da svojoj malobrojnoj djeci priskrbe što više materijalnih dobara, igrački, slatkiša, izleta i si. Naučena od malih nogu na uvijek nove stvari, takva djeca nikad dovoljno ne sazriju i postaju robovi svojih prohtjeva, koji ih počesto vode u zlo. Takvi su ljudi i sasvim neosjetljivi za probleme društvene pravde i jednakosti. Osim toga, kad ulaze u brak, takva se djeca veoma teško psihološki oslobađaju svoje prejakе afektivne navezanosti na roditelje, kojima je pak u tom slučaju još teže. Rezultat braka dvoje takvih mladih jest da nikad ne uspiju stvoriti potrebnu fuziju srca za stabilnost vlastitog ognjišta. Bovet slikovito kaže da »nikad nisu odrezali pupčanu vrpцу koja ih veže s roditeljima, niti su izvršili onu zapovijed Biblije koja traži da se ostave otac i majka«.

Isti autor donosi i zanimljivu tvrdnju da su najnestabilnije one obitelji koje pokušavaju izvoditi neke vrste »savršenog braka« po napucima različitih priručnika »Tehnike savršenog braka«, koji se uglavnom temelje na psihologiji i sličnim disciplinama. Takve se obitelji veoma lako nađu razočarane, pa ako u takvu stanju negdje namirišu na prvi pogled »bolje rješenje«, raskidaju vezu i ulaze u novu avanturu. Za neuspjeh se uvijek krivi, dakako, onaj drugi, što rađa mržnjom, osjećajem krivnje i teškim traumama.

U današnjoj obitelji gotovo stalno postoji još jedan važan faktor nestabilnosti: zahtjevi profesionalnog posla, odnosno života pojedinca.

Usp. PINEO, P., *Disenchantment in Later Years of Married Life*, u »Marriage and Family Living«, 1961, br. 2.

" Usp. BOVET, T., *La science du mariage*, u »Familles dans le monde«, UIOF, Paris, ožujak 1958.

koji izazivaju centripetizam, u stalnom su porastu; posao, politika, kulturni interesi, sportski interesi... Obiteljski je život osuđen da više nego ikada podnosi bipolarnost ili čak pluripolarnost. Obitelj je sve manje mjesto gdje se neka osoba osjeća ostvarenom upravo jer je mjesto današnje realizacije pojedinca sve češće izvanobiteljsko, strano ili čak neprijateljsko obiteljskim zahtjevima.

Beltrao kaže: »Zajednički se život koji put svodi na nekoliko umornih sati odmora ili nervoznog pokušaja da se zadovolje osnovne potrebe i strasti.«^{5*}

Sve to sve više vrijedi i za zaposlenu ženu, osobito intelektualku, koja zbog ekonomske neovisnosti i želje da se ostvari u profesiji često radije izabire da živi sama, proširujući za sebe sasvim konkretne mogućnosti izbora, profesionalnog zadovoljstva, napredovanja na društvenoj skali i slobodnog razmišljanja. Sve je veći broj rastava gdje žena traži da se odvoji od muža iz profesionalnog razloga.

Na ovom mjestu potrebno je povući paralelu između malog broja djece i rastava, što je u očitoj korelaciji. Utvrđeno je na temelju statistika da dvije trećine do tri četvrtine rastavljenih imaju samo jedno, dvoje ili pak ni jedno dijete. SOVo rastavljenih imaju dvoje ili manje djece.

Sve je raširenija doktrina »periferije braka«, što rađa dvostrukim moralom, tj. izvanbračnim seksualnim vezama oboje supružnika i prijeti da nauči ljude na širenje seksualnih prijateljstava, koja ne mogu proći bez ljubomore i bračnih tragedija. Ovo je to teža situacija što je preljub svakodnevna hrana u sredstvima društvenog informiranja, koja se uglavnom bave graničnim i patološkim tipovima jer normala ne čini vijest. Činjenica je da u zemljama i s najvišom stopom rastava većina obitelji živi sretno i u miru. Čak se i psihosociološka istraživanja češće bave graničnim slučajevima nego normalnima."⁵

Nestabilnost suvremene obitelji ima i svoju pozitivnu stranu ukoliko se pokazalo da muž, što je veća sloboda rastave braka, pokazuje utoliko znatno više pažnje prema svojoj ženi. Zadovoljstvo pak s brakom osjetno raste kad muž i žena zajednički rade kućne poslove ne dijeleći ih previše na muške i na ženske. Takav je slučaj češći kod zaposlenih žena, koje su u prosjeku, kao što već rekosmo, zadovoljnije brakom.

5* BELTRAO, cit. dj. str. 123.

" Usp. BOVET, cit. dj.

5" Usp. ZIMMERMAN, C. C., - L. CERVANTES, *Successful American Families*, New York, Pageant Press, 1960, str. 226. ss.

Funkcije suvremene obitelji

Iz komparativne studije od preko 250 ljudskih zajednica, i onih u prošlosti i ovih sadašnjih, poznati američki antropolog Murdock izvodi slijedeću definiciju obitelji: »Obitelj je ona društvena skupina koju karakterizira zajedničko stanovanje, zajednička ekonomija i reprodukcija novih članova ljudskog društva: uključuje u svoj sastav najmanje dvije osobe koje međusobno imaju spolne odnose koji su društveno priznati, te imaju jedno ili više djece koja potječu od odraslih koji seksualno opće ili pak su usvojena.«¹ To je uglavnom slika suvremene reducirane urbane obitelji. Funkcije pak koje vrši jedna obitelj strogo su ovisne o mjestu što ga obitelj zauzima u nekoj društvenoj zajednici, njezinoj organizacijskoj strukturi i ekonomiji. Dakle, iako obitelj nije više najvažniji faktor nekog društva, ona je bez sumnje njegov bitan i neodvojiv dio, a bračna zajednica ima i te kako važne *institucionalne funkcije* unutar svake društvene organizacije:

- biološka funkcija: nastavljanje ljudske vrste
- ekonomska funkcija: skrb za materijalna dobra
- zaštitna funkcija: sigurnost nasuprot egzistencijalnih rizika
- kulturna funkcija: prijenos na potomke vrijednosti i koncepata određenog društva
- stratifikacijska funkcija: smještanje u određeni društveni status
- integrativna funkcija: društvena kontrola.

Beltrao navodi i najvažnije *personalne funkcije* obitelji kao društvene skupine:²

- bračna funkcija: izmjena afekata između muža i žene
- roditeljska funkcija: osjećaji prema djeci i briga za njih
- bratska funkcija: bratski osjećaji među djecom.

Preko tih institucionalnih i personalnih funkcija obitelj se ugrađuje u sve društvene grupacije i često je garant njihove stabilnosti: ekonomske, kulturne, političke, religiozne itd.

Ostavljajući po strani sociološke diskusije o stalnim konstantama obiteljske funkcije, možemo reći da nemaju pravo sociolozi koji smanjuju makrosociološku važnost obitelji u suvremenom društvu, tvrdeći da je obitelj ostala bez funkcija važnih za društveni život jer kao obitelj ne sudjeluje niti u ekonomskoj, niti u političkoj, niti u kulturnoj funkciji, budući da su to danas domene pojedinaca koji su, kako tvrdi npr. Parsons,³ neovisni o svojoj pripadnosti nekoj obitelji. Zaboravlja se pri to-

¹ MURDOCK, G. P., *Social Structure*, McMilan, New York 1949, str. 8.

² BELTRAO, cit. dj., str. 21.

³ Usp. PARSONS - BALES, cit. dj., str. 16.

me da svaki pojedinac živi u nekoj obitelji i da je u najviše slučajeva upravo obitelj onaj najvažniji stimulans koji ga čini sposobnim za važne društvene funkcije. Istina, obitelj kao takva nije direktno umiješana u društvenu aktivnost, ali pojedinac nije ništa drugo nego njezina produžena ruka.

Konačno, svaki društveni sistem ide za tim da unutar svoga društva postigne određeni ekvilibrij. Jedna pak od osnovnih dužnosti obitelji jest da odgoji dijete koje će biti stabilan i ekvilibrirani član unutar društvene zajednice, odnosno sistema. Socijalizacija, tj. ugrađivanje potomka unutar nekog društva, usvajanje stavova i potrebnih sposobnosti za u budućnosti koristan i normalan život, usvajanje koncepata i kulturnih modela života, jedna je od bitnih uloga obitelji."¹

Ne može se samo tako odvojiti prokreativna uloga obitelji i njezina važnost kao primarnog faktora socijalizacije budućih članova društva, tj. njezina mikroskopska uloga od one makroskopske, tj. važnog faktora društvene stabilnosti i efikasnosti. Osim toga, obitelj je važan faktor emotivne stabilnosti svojih odraslih članova, kao garant njihove sigurnosti u bolesti, u društvenim konfliktima i u duševnim teškoćama. »Uvijek i u svim društvima obitelj je agencija za zaštitu i odgoj djece, za brigu o bolesnim i starim članovima. Način i širina te brige, odnosno odgoja, mogu značajno varirati od kulture do kulture; ipak ta temeljna funkcija obitelji uvijek je postojala i može se uvrstiti u njezinu konstantu.«²

Jasno je da u suvremenom društvu obitelj nije jedini agent niti zadatka socijalizacije svojih članova, a niti brige za bolesne. Danas postoje vrtići, škole, klubovi, religiozne institucije koje vode i socijalnu brigu, te napokon bolnice.

Proces socijalizacije se ne zaustavlja u nekoj određenoj dobi čovjeka, već kao prilagođivanje traje sve do njegove smrti.³ Za Parsonsa, kod djece i mladeži socijalizacija je prije svega internalizacija, tj. uvođenje u kulturnu sredinu gdje su rođeni. Nema nikoga tko bi nijekao ulogu i utjecaj roditelja u procesu socijalizacije i interiorizacije vrijednosti neke sredine što će postati stavovi i životni put djeteta. Upravo ovdje treba naglasiti važnost religioznog odgoja, koji se također upija procesom osmoze u obiteljskom ozračju. Dapače, kad se govori o mladima, treba imati na umu da je roditeljska uloga uvijek značajnija od uloge prijatelja iz društva; bez roditeljskog utjecaja ne postoji kultura mladih. Uloga se, dakako, smanjuje s odraslijom dobi djece, ali je uvijek veoma značajan

¹ Usp. MAYER, P., *Socialization, the Approach from Social Anthropology*, Tavistock, London, 1970, str. 13; Također KLUCKHOHN, C., *The Family in a Democratic Society*, Columbia Univ. Press, New York, 1949, str. 3-11.

² KLUCKHOHN, cit. dj., str. 3.

³ Usp. TELLA, B., *Socializzazione*, u «Dizionario di sociologia», Paoline ed., Alba 1976, str. 1155.

faktor. Erikson tvrdi da roditelji po svojim odnosima i ponašanju, »makar i nesvjesno, sistematski stvaraju elementarnu gramatiku vlastitih kulturnih modela u nervnom sistemu svoje djece«. Upravo je to vrijeme i mjesto gdje osim pozitivnih vrijednosti ljudi upijaju i one negativne, kao razizam, nejednakost spolova i si.

Aktivna klima u nekoj obitelji od bitne je važnosti za intelektualni razvoj djeteta te za njegovu buduću afektivnu postojanost, samostalnost i realizaciju u društvenoj zajednici. Zapažena je također velika uloga roditelja u školskom ponašanju djece i u njihovu školskom uspjehu. Parsons tvrdi da današnji američki roditelji i nesvjesno odgajaju svoju djecu za veoma visoku autonomiju i za što raniju sposobnost da stanu na svoje noge te da sami preuzmu sudbinu u svoje ruke. Oni su, naime, svjesni da dijete mora biti dovoljno samostalno kako bi uspjelo u društvu temeljenom na individualnoj inicijativi i na osobnoj realizaciji pojedinca. Ljubav prema djetetu sve je više uvjetovana njegovim zalaganjem i uspjesima u školi, a to daje djeci veoma jak motiv za osobnu realizaciju. Za dijete to je, doduše, mnogo puta veoma bolna spoznaja, donosi pojedincu određene frustracije, ali je veoma stimulativno. Dijete treba da je od malena svjesno da bez osobnog napora, zatajenja i hrabrosti rizika nema ni uspjeha ni autorealizacije u suvremenom društvu. To mora biti jedna od osnovnih postavki i ciljeva suvremenog odgoja."^ Doduše, protekcionizam je još uvijek jak u nekim slojevima, osobito evropske sredine, ali se njegova uloga sve više smanjuje. Teoretski, društvo svakome pruža na početku jednaku šansu, potrebna je samo volja da budeš kompetentan u profesiji.

Profesionalizacija brige za djecu preko ustanova, sredstava društvenog saopćavanja, pluripolarnost obiteljskog života i slične manifestacije društvenog progresa izazvale su u suvremenom društvu akutnu bolest smanjenja kontakta između generacija odraslih i mladih osoba. Zapaženo je da djeca koja provode više vremena s prijateljima na ulici nego s vlastitim roditeljima, ili pak u gledanju TV-programa, imaju naglašeno negativan stav prema samima sebi i pesimističku sliku budućnosti. Takva djeca mnogo teže kontroliraju svoje osjećaje, lakše pribjegavaju antidruštvenoj aktivnosti jer ih veseli »učiniti nešto nedopušteno«. Bronfenbrenner dobro zaključuje da je »gang« obično u funkciji surrogata roditelja koji premalo kontaktiraju sa svojim potomstvom ili to čine na loš način."*

³ ERIKSON, Erik, H., *Personality in Nature*, u »Society and Culture«, AA. Knopf, New York 1948, str. 180

Usp. MCCLELLAND, *Le ressort de l'accomplissement personnel fonction de la croissance économique*, u HOSELITZ, B. F. - MOORE, W. E., *Industrialisation et sociétés*. Mouton, Paris 1963, str. 19.

Uloge muškarca i žene u suvremenoj obitelji

Parsons, koji je poznat po svojoj teoriji o različitim ulogama spolova u obiteljskom životu, tvrdi da je otac obitelji onaj koji u unutrašnjoj dinamici obitelji igra tzv. *instrumentalnu* ulogu, brinući se uglavnom za njeno materijalno stanje. Žena bi po toj teoriji imala *ekspresivnu* ulogu u obitelji, jer je emotivno mnogo snažnija, a emotivni ekvilibrij obitelji, kako smo to već imali prilike vidjeti, veoma je važan, osobito za njezinu stabilnost. Te su dvije različite uloge spolova osobito važne u tzv. diferencijaciji spolova pri odgoju djece.

Tu su teoriju uglavnom prihvatili sociolozi, premda ona ima i slabih strana, kao i sve slične idealizirane podjele u pojedinim disciplinama. Naime, najviše se prigovara stoga što ima veoma velik broj obitelji svih kategorija gdje postoji dominacija jednog od roditelja, tj. oca ili majke. Ipak zbog velike važnosti ove teme, upravo je ta problematika najviše na meti istraživača unutarnje dinamike suvremene obitelji.⁵

Instrumentalna uloga u obitelji povezana je s važnom funkcijom profesionalne spremnosti i s visinom zarade, odnosno zadovoljavajuće službe u profesionalnom životu. Putem te mreže muž vrši čitav niz funkcija temeljnih za normalan razvoj svoje obitelji: obitelj je, naime, sistem čije unutarnje stanje veoma ovisi o ocu obitelji. On postaje instrumentalni lider obitelji.

Majka, odnosno žena, garantira unutarnju koheziju — integritet obitelji i zato je njezina ekspresivna uloga veoma važna za emotivnu klimu u obitelji. Dapače, treba naglasiti da je za stabilnost braka mnogo važnija ekspresivna uloga žene od instrumentalne uloge muškarca.

Čini se da upravo Parsonsova shema obitelji najviše odgovara Levi-Straussovoj teoriji o obitelji kao arhetipu razmjene, jer je baš u takvoj obitelji najpogodnija klima za pun razvoj reciprociteta između njezinih članova. U biti čovjek je biće koje komunicira i sav se njegov život, pa i napredak bazira upravo na toj kvaliteti mogućnosti komunikacije.

Jasno je, kad žena pokušava igrati instrumentalnu ulogu u obitelji, u temelju ugrožava ne stanje obitelji, već muškarca i njegov autoritet; dolazi, naime, do miješanja u tuđe kompetencije. Čini se da je tendencija razvoja u najrazvijenijim područjima upravo takva da sve manje pogoduje daljnjem postojanju parsonsovske obitelji s različitim ulogama spolova.

⁵ Usp. BRONFENBRENNER, *Due mondi dell'infanzia*; USA-URSS, Armando, Roma 1972, str. 109-113.

Usp. SALLY-KOTLAR, *Instrumental and Expressive Marital Roles*, u »Sociology and Social Research«, XLVI, 1962, br. 2, str. 186-194.

Socijalističko društvo, koje favorizira zaposlenje žene, favorizira time njezinu emancipaciju do te mjere da muškarčeva uloga kao instrumentalnog lidera obitelji postaje sve manje važna u dobrom funkcioniranju takve obitelji. Istraživanja su jasno pokazala, premda to zvuči pomalo kuriozno, da je upravo obitelj s dvostrukom karijerom, tj. gdje su oba roditelja zaposlena, najidealnija za ispravnu i modernu socijalizaciju djece, osobito u tom smislu da nove generacije izbiju sebi iz glave prastari uvriježeni stav da je muškarac superioran ženi — dakle za odgoj jednakosti spolova."^

U Engleskoj su istraživanjima došli do zaključka da djeca majki koje su zaposlene i ne sjede samo kod kuće u brizi za obitelj, imaju osjetno viši kvocijent inteligencije u prosjeku od djece kojima majka nije zaposlena.* Također je utvrđeno da u prosjeku najviše nastavljaju studij upravo djeca iz onih obitelji gdje su oba roditelja zaposlena."**

Pokazalo se također da djeca iz nekompletnih obitelji, u kojima otac obitelji iz bilo kojeg razloga nije sudjelovao u odgojnom procesu, i gdje je žena bila prisiljena da igra i svoju ekspresivnu ulogu i instrumentalnu ulogu oca obitelji, imaju mnogo jači stimulans za napredovanje u školi i u društvu i relativno su bolje pripravljeni za snalaženje u životnoj situaciji. To dovodi neke pedagoge na zaključak, koji još uvijek nije sasvim potvrđen, da previše autoritativan otac sputava samostalan razvoj djeteta i guši u njemu poticaje inicijative, koja ga realizira u društvu."

U Americi su neka istraživanja u tom pravcu pokazala da prisutnost previše autoritativnog oca ne samo da zaustavlja izvornu aspiraciju djeteta za autorealizacijom nego također daje i relativno nizak nivo osobnog uspjeha. To danas kod nekih pedagoga izaziva zaključke da bi u odgojnom procesu trebalo inzistirati na smanjenju očeva autoriteta i na pojačavanju onog majčinog.'!

Nažalost, još uvijek nismo u mogućnosti da se postigne ideal, tj. da društvo bude tako dobro opskrbljeno pomoćnim ustanovama da bi svaka žena koja ima neku profesiju mogla imati i zadovoljstvo da se njome ba-

Usp. RAPOPORT, R., *The Dual Carrier Family*, u »Human Relations«, XXII, 1969, br. 1., str. 23-30.

«8 Usp. CARTWRIGHT, A. - JEFFERYS, M., *Married Women who Work. Their Own and Their Children's Health*, u »British Journal of Preventive Social Medicine«, London, XII, 1958, br. 4, str. 159-171.

"9 Usp. DECHAUME-DOZOL, *Le travail et les jeunes*, u »Ecole des parents«, Paris, VI, 1959, str. 26-31.

TM Usp. KÖNIG, R., *Problem der Berufswahl von Mädchen aus unvollständigen Familien*, u "Recherches sur la famille", brigom ANDERSON, vol. I, Ed. J. C. B. Mohr, Tübingen 1956, str. 157-173.

Usp. McClelland, *The Achieving Society*, Free Press, Glencoe, 1961, str. 350. ss. i 1600.

vi. Majka koja posjeduje profesionalnu diplomu, ali je prisiljena da se bavi samo djecom i kućnim poslovima, redovito je objekt jakih psihičkih stresova, koje liječnici nazivaju »sindrom majke-kućanice«. Kod djece je čest slučaj kad su previše afektivno navezana na majku tzv. neurotičke fiksacije na majku, što veoma negativno djeluje na karakterne osobine u budućnosti.

Suvremena obitelj veoma je sklona naglašavati različite uloge spolova u društvu tako da je opće poznata činjenica da se djevojčice od malih nogu odgajaju tako kao da je brak njihovo osnovno zvanje. Roditelji, odnosno obitelj koja je još uvijek jaki faktor otpora društvenim promjenama, nisu sposobni da im ponude drugu alternativu, tj. da se i drugdje mogu realizirati kao ljudska bića, na primjer u studiju, politici, ekonomiji, umjetnosti ili u bilo kojoj drugoj profesiji.

Stabilizacija i afektivna zaštita odraslih članova obitelji također je veoma važna mikroskopska uloga što je obitelj kroz sva vremena izvršava. Ta je obiteljska funkcija često motiv mnogima da uđu u bračnu avanturu. Bračni drug je, kako je poznato, za emotivnu stabilnost neke osobe mnogo važniji od bilo kojeg roditelja. Ta instrumentalna uloga obitelji danas je donekle smanjena, osobito kad se radi o brizi za bolesne i za djecu u odrasloj dobi.

Rođenje djeteta redovito kod žene smanjuje zadovoljstvo brakom, ali u njoj povećava altruizam i smanjuje egoističke instinkte. Ali to u isto vrijeme stimulira muža na participaciju kod poslova, povećava verbalnu konverzaciju u obitelji o potrebama žene. Na zajedničkom planu stimulira rast povjerenja kod obaju supružnika da su sposobni baviti se djecom i da je njihov brak uspjela stvar.¹

Zadovoljstvo žene brakom inače je veoma uvjetovano obiteljskim ciklusima, odnosno stanjem i ponašanjem djece u obitelji, dok zadovoljstvo muškarca ovisi o njegovu profesionalnom životu izvan braka, tj. na poslu. Za ženu je najkritičnije doba kad djeca dorastu za školu pa tokom čitava perioda njihova školovanja. Najnegativniji period muškarca je doba kad mora u mirovinu. Već je rečeno da opće zadovoljstvo brakom pada s brojem godina. Također je važno naglasiti da broj željene i broj postojeće djece u braku nije ni u kakvoj korelaciji sa zadovoljstvom brakom niti pak predstavlja u sebi neku sociološku vrijednost, osim što su brakom redovito zadovoljnije one žene koje su imale manje djece od željene.

¹ Usp. FELDMAN, *The Effects of Children on the Family*, u A. MICHEL, (brigom), *Family Issues of Employed Women in Europe and America*, Leiden, Brill 1971.

² Usp. MICHAEL, A. — FEYRABEND, F., *Real Number of Children and Conjugal Interaction in French Urban Families*, u »*Jurnal of Marriage and the Family*«, XXXI, 1969, br. 2.

Velik dio današnjih urbanih obitelji živi na periferijama grada, u naseljima koja se grade da bi se riješio problem stanovanja, što je najbolnja točka gotovo svih gradova na svijetu. Pri gradnji tih naselja gradski se oci uglavnom ravnaju ekonomskom računicom, tj. jeftino i donekle funkcionalno. Zemljište je redovito skupo pa se zgrade dižu u visine, a stanovi se redaju po sistemu košnica za pčele. Pokazalo se da takvo nadržavanje ljudi u velike zgrade nipošto nije socijalno pozitivan doprinos niti za obitelji, a još manje za pojedince, koji su u velikim konglomeracijama još anonimniji nego bi to trebalo.

Osim te negativnosti takva gradska naselja su zbog manjka društveno-popratnih objekata, kao što su kina, kazališta, brojne trgovine, škole, parkovi, klubovi, sportski tereni i dobre prometne veze, gigantske spavaonice, koje veoma negativno djeluju osobito na psihičku ravnotežu žena koje u njima borave u prvom redu kao kućanice. Ustanovljeno je da obitelji koje stanuju u takvim udaljenim periferijama, zbog pomanjkanja popratnih objekata i službi, veoma mnogo vremena i novaca troše na opskrbu potrebnim za normalan život, da su sasvim odsutne od kulturnih zbivanja u gradu, da im je međusobna komunikacija zbog potrebe dugog izbjivanja i otežanog putovanja do radnih mjesta veoma bolna točka, da mladež nema mjesta za sastanke i kulturno-sportsku aktivnost, pa je kriminal veoma raširen.

Žene koje stanuju u centralnim dijelovima grada imaju u odsutnosti muža i djece neusporedivo više mogućnosti za različite kontakte i intenzivniji društveno-kulturni život od žena na periferijama gradova. Periferija nipošto nije neki raj za ženu, već nasuprot. Upravo zbog elementa koje smo već spomenuli žene u perifernim naseljima često obolijevaju od jedne vrste neurastenije koja se očituje u jakom osjećaju praznine, napuštenosti i nepotrebnosti.^{1^}

Zaključak s perspektivom budućnosti

Parsonsovska struktura obitelji što se temelji na različitim ulogama spolova danas se nalazi u permanentnoj krizi. Iz te će krize svakako izaći i neki novi oblici i s obzirom na unutrašnju strukturu obitelji i s obzirom na njezin institucionalni karakter. Svjedoci smo sve raširenijeg fenomena, osobito među intelektualnim krugovima Zapada, tzv. »slobodnih zajednica« koje veže veoma krhka veza emotivnog zajedništva. Tu i tamo javljaju se pokušaji stvaranja velikih obiteljskih zajednica. Isto tako ima

Usp. TALLMAN, *Working-Class Wives in a Suburbia: Fulfillment or Crisis*, u »*Journal of Marriage and the Family*«, XXXI, 1969, br. 1.

pojava zajedničke obitelji, osobito među nekim krugovima mladih koji su nezadovoljni sadašnjim stanjem stvari i pokušavaju stvarati nove načine života u zajednici.

Jasno je da suvremena urbana i nuklearna obitelj ima svojih negativnosti, od kojih su najvidljivije ove:

— osamljenost starijih osoba, tj. roditelja, koji s obzirom na svoju djecu žive odvojeno sa svim teškoćama i strahovima što ih donosi starost i bolest;

— izoliranost nezaposlenih žena na gradskim periferijama, gdje su osuđene da troše svoju životnu energiju u domaćinskim poslovima i čuvanju djece; svaka malo bolja organizacija mogla bi im omogućiti intenzivniji društveni i kulturni život ili napredovanje u profesiji;

— mladež je prepuštena samoj sebi zbog neorganiziranosti i zbog pomanjkanja društvenih objekata.

Kao što se vidi, da bi se pomogle ispraviti te negativnosti, potrebni su ekonomski i društveno-politički zahvati šire zajednice. Upravo u ovom momentu dobiva na težini osnovno stanovište Katoličke Crkve, izraženo u mnogim njezinim dokumentima koji se bave socijalnim problemima: obitelj mora biti prirodni i društveni centar svake organizirane zajednice i zato ona mora biti mjerilo ekonomije, kulture, morala i političke aktivnosti."^

Možda je to naša kršćanska utopija u sadašnjoj kulturi i sociopolitičkoj situaciji. Ali mi nismo kršćani samo zato da se slijepo podvrgavamo bujicama koje preplavljaju svijet i da prilagođavamo zakone Evandjelja prema puhanju kurentnih vjetrova. Kršćanstvo je uvijek posjedovalo snage koje su u svakoj historijskoj epohi bile sposobne mijenjati postojeće stanje.

Ne treba se stoga bojati budućnosti. Valja poželjeti da se ostvari ona shema buduće obitelji koju predviđa Hill: fleksibilnost u organizaciji, visok stupanj komunikacije među članovima koji joj pripadaju, bogatstvo interakcije u grupi, pojačane i obogaćene relacije unutar obitelji, smanjenje količine tradicionalnih zabrana unutar i izvan obiteljske grupe uz porast odgovornosti, velika sposobnost kontrole u svim fazama života, sposobnost definiranja vlastitih normi u funkciji različitih ciklusa obiteljskog života te napokon otvorenost obiteljskog sistema u svim dimenzijama društvenog života."

Beltrao pak zamišlja buduću obitelj, na temelju postojećih tendencija razvoja, kao udruženje muškarca i žene, dakle muža i supruge, koje

" Usp. Enc. IVAN XXIII, *Pacem in teris*; GS, GE.

Usp. HILL, R., *Modem System Theory and the Family. A Confrontation*, u >Informations sur les sciences sociales«, Paris 1972.

je u prvom redu označeno solidarnošću i komplementarnošću zajedničkog života dvoje prijatelja i drugova u braku i izvan njega. Istina je, kaže on, da suvremeni brak izlazi kao rezultat ljubavi, ali samo kroz prijateljstvo može rasti, razvijati se i nadživjeti."

Naša društvena i kulturna situacija sigurno nije identična onoj najrazvijenijih zemalja odakle smo crpili podatke za ovu studiju. Ipak, stalna tendencija industrijalizacije i s tim u vezi fenomena urbanizacije koji stalno raste te porast utjecaja masovnih medija sve više ubrzavaju proces raspadanja ruralnih i patrijarhalnih društvenih, kulturnih i obiteljskih struktura. Zato je na mjestu nastojanje da se i kod nas predvide pravci razvoja suvremene obitelji našeg podneblja na temelju studija i iskustava onih sredina koje su mnogo više napredovale na razvojnim stazama kulture i društva. Tako ćemo i mi biti uključeni u nastojanje Crkve da odgovori potrebama i zahtjevima današnje obitelji u skladu s posuđenim normama kršćanskog morala i socijalne nauke.

" BELTRAO, cit. dj., str. 219.